NOSIR FOZILOV ASARLARIDA FONOGRAFIK VOSITALARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

Dilnavoz Boboyorova,

NavDU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli adib Nosir Fozilov nasrida qo‘llanilgan fonografik (fonostilistik) vositalarning badiiy-estetik imkoniyatlari, ularning lingvopoetik, emotsional-ekspressiv hamda nutqni individuallashtirishdagi tutgan o‘rni atroflicha tahlil qilinadi. Badiiy matnda tovush va yozuv uyg‘unligidan hosil bo‘ladigan grafik shakllar – unli va undosh tovushlarning cho‘zilishi, defisli uzilishlar, tovush orttirilishi va tushirilishi hamda tinish belgilarining intonatsion vazifalari adibning «Toparman», «Munavvar tasvir», «Qush qanoti bilan», «Sariq barmoq» kabi qissa va hikoyalari misolida o‘rganiladi. Tadqiqotda fonostilistik usullarning personajlar ruhiy holatini aks ettirish va jonli so‘zlashuv nutqi hamda dialektal xususiyatlarni yozuvda saqlab qolishdagi amaliy ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Nosir Fozilov nasri, fonografik vositalar, fonostilistika, lingvopoetika, ekspressivlik, intonatsiya, grafik vositalar, tovush cho‘zilishi, defislash, dialektal nutq.

Аннотация: В данной статье подробно анализируются художественно-эстетические возможности фонографических (фоностилистических) средств, использованных в прозе известного писателя Насыра Фазылова, их лингвопоэтическая и эмоционально-экспрессивная роль, а также функция индивидуализации речи персонажей. На примере повестей и рассказов писателя («Топарман», «Мунаввар тасвир», «Кўш каноти билан», «Сарик бармок») исследуются графические формы, возникающие в результате гармонии звука и письма — удлинение гласных и согласных звуков, дефисные паузы, протеза, элизия и интонационные функции знаков препинания. В исследовании освещено практическое значение

фоностилистических приемов в отражении психоэмоционального состояния героев и сохранении разговорной речи и диалектных особенностей в художественном тексте.

Ключевые слова: проза Насыра Фазылова, фонографические средства, фоностилистика, лингвопоэтика, экспрессивность, интонация, графические средства, удлинение звуков, дефисация, диалектная речь.

Abstact: This article provides a comprehensive analysis of the artistic and aesthetic potential of phonographic (phonostylistic) devices used in the prose of the famous writer Nasir Fazilov, examining their linguopoetic, emotional-expressive, and speech-individualizing functions. Based on the writer's novellas and short stories such as "Toparman", "Munavvar tasvir", "Qush qanoti bilan", and "Sariq barmoq", the study explores graphic forms emerging from the interplay of sound and writing, including the lengthening of vowels and consonants, hyphenated pauses, sound additions or omissions, and the intonational functions of punctuation marks. The research highlights the practical significance of phonostylistic methods in conveying the psycho-emotional state of characters and preserving spoken discourse and dialectal features in written narrative.

Keywords: prose of Nasir Fazilov, phonographic devices, phonostylistics, linguopoetics, expressiveness, intonation, graphic devices, sound elongation, hyphenation, dialectal speech.

Badiiy adabiyotda shakl va mazmun yaxlitligi yozuvchining til vositalaridan foydalanish mahorati bilan bevosita bog‘liqdir. So‘z san’atkorining emotsional-ekspressiv niyatini, personajlarning ruhiy tebranishlarini hamda jonli nutq intonatsiyasini kitobxon yetkazib berishda grafik va fonetik hodisalarning sintezi – fonografik vositalar alohida uslubiy vosita vazifasini o‘taydi. O‘zbek nasrida o‘zining samimiy tili, milliy koloritga boy ifoda tarzi va hayotiy dialoqlari bilan ajralib turadigan O‘zbekiston xalq yozuvchisi Nosir Fozilov asarlari fonostilistik va fonografik tahlil uchun boy material beradi. Adibning «Toparman», «Munavvar

tasvir», «Qush qanoti bilan», «Sariq barmoq» kabi qissa va hikoyalarida fonografik usullar shunchaki yozuv texnikasi emas, balki chuqur lingvopoetik va ekspressiv-stilistik vazifalarni bajarishga xizmat qiladi.

Badiiy matnda fonografik vositalar, eng avvalo, nutqiy intonatsiyani, ovoz tembri va uning baland-pastligini yozuvda grafik vositalar orqali modellashtirish imkonini beradi. Nosir Fozilov nasrida unli va undosh tovushlarning ketma-ket takrorlanishi yoki sun'iy cho'zilishi orqali qahramonlarning hayrati, quvonchi, afsusi yoki chaqiriq pafosi g'oyat tabiiy aks ettiriladi. Masalan, adib hikoyalarida uchraydigan *«E-e-e, yo'q, unday emas...»*, *«Va-a-ay, bu nima qilganingiz?»* yoki *«Kel-l-li, oxiri ko'rindi-yoq»* kabi qurilmalarda unli va undoshlarning grafik takrori kitobxon ko'z olingda oddiy axborotni emas, balki aniq bir emotsional holat va audio-akustik manzarani gavdalantiradi. Bu o'rinda tovushning cho'zilishi mantiqiy urg'uni oshirish bilan birga, dialogga so'zlashuv tiliga xos bo'lgan samimiyat va dinamika bag'ishlaydi.

Ushbu lingvopoetik vositadan foydalanishning yana bir muhim qirrasi qahramon ruhiyatidagi murakkab kechinmalar, hayajon, shubha yoki duduqlanish holatlarini berishda ko'rinadi. Nosir Fozilov personajlar nutqida defisli uzilishlar va ko'p nuqta kombinatsiyasini qo'llash orqali psixologik pauza hamda iroda to'xtalishlarini hosil qiladi. *«M-men... bilmasdim, u kishi... shunday deydilar deb o'ylamagandim»* kabi jumlalarda defis orqali ajratilgan tovushlar personajning ichki qo'rquvi, ikkilanishi yoki aytilajak so'zni izlashdagi ruhiy qiyinchiligini ko'rsatadi. Bu yerda fonodidaktik va grafostilistik birlik bo'lib xizmat qilayotgan defislar so'zning yaxlitligini bo'lish orqali intonatsion uzilishni vizual shaklga keltirib beradi.

Shuningdek, Nosir Fozilov asarlarida tovush orttirilishi (epenteza, paragoga) hamda tovush tushirilishi (eliziya, sinkopa) kabi fonetik hodisalarning grafikda aks etishi jonli va dialektal nutqni individuallashtirishga xizmat qiladi. Muallif personajlar kelib chiqishi, ijtimoiy qatlami va hududiy mansubligini ko'rsatish

uchun adabiy til me’yorlaridan chekinib, *«bilaan»*, *«ha-a»*, *«boravotdi»*, *«kelaverasiz-da-a»* kabi shakllardan unumli foydalanadi. Bunday so‘zlar adabiy matn tarkibida berilganda, faqat leksik birlik sifatida emas, balki matnga etnografik va lingvokulturologik tus beruvchi fonostilistik indikator vazifasini bajaradi. Yozuvchi sheva elementlarini adabiy tildagi grafik qoliplarga moslashtirmay, ularning aynan aytilish tarzini yozuvda saqlab qoladi va bu orqali asar muhitining realligini ta’minlaydi.

Ko‘p nuqtalar va grafik ajratishlarning qo‘llanilishi ham Nosir Fozilov uslubida alohida semantik va poetik vazifaga ega. Qahramonning aytilmay qolgan fikrlari, pinhona kechinmalari yoki nutqdagi surunkali pauzalar ko‘p nuqta vositasida berilib, u o‘quvchini matn osti ma’nosini (podtekst) anglashga va muallif bilan birga fikrlashga chorlaydi. *«Sariq barmoq»* va *«Munavvar tasvir»* qissalaridagi dialogik va monologik matnlarda ko‘p nuqta shunchaki tinish belgisi emas, balki chuqur dramatik yukka ega bo‘lgan stilistik pauza vositasidir.

Xulosa qilib aytganda, Nosir Fozilov nasrida fonografik vositalar badiiy matnning emotsional-ekspressiv doirasini kengaytiruvchi, personajlar nutqini individuallashtiruvchi hamda muallif va kitobxon o‘rtasida jonli muloqot muhitini yaratuvchi muhim lingvopoetik omil hisoblanadi. Adib yozuv texnikasining barcha grafik imkoniyatlarini so‘zning akustik va intonatsion tabiati bilan mahoratli ravishda uyg‘unlashtirgan.

ADABIYOTLAR:

1. Fozilov N. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. – Toshkent: Sharq, 2010–2012.
2. Fozilov N. Munavvar tasvir: Qissa va hikoyalar. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.
3. Yo‘ldoshev B. Badiiy matnning lingvopoetik tahlili asoslari. – Samarqand: SamDU nashri, 2008.
4. Qo‘ngurov R. Badiiy til stilistikasi (Fonostilistika va leksik stilistika). – Toshkent: O‘qituvchi, 1984.

5. Lapasov J. Badiiy matn va lisoniy tahlil. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
6. Qurbonov T. O‘zbek tili fonostilistikasi. – Toshkent: Fan, 1993.
7. Mamajonov A. Badiiy nasr stilistikasi. – Toshkent: Fan, 1990.